

EGBERT VAN DE
SCHOOTBRUGGE

De Tweede Wereldoorlog en **het verzet**

DE TWEEDE WERELDOORLOG EN HET VERZET

Egbert van de Schootbrugge

De Tweede Wereldoorlog en het verzet

*Verzetsstrijders en de weerstand tegen
de bezetter in 1940-1945*

Uitgeverij Omniboek

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Copyright © 2018, Uitgeverij Omniboek

Omslagontwerp Studio Jan de Boer
Afbeelding omslag: NBS (Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten) Bakhuizen op pad bij Hotel Jans in Rijs, 1945.
Vormgeving binnenwerk Studio Mol
ISBN 9789401912020
ISBN e-book 9789401912037
NUR 680

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden op copyright van fotomateriaal te achterhalen. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op deze rechten, verzoeken wij contact met ons op te nemen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Inhoud

Het Nederlandse verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog	7
Het prille begin	9
Hulp aan onderduikers	15
Hendrik (Henk) Dienske	19
Helena Theodora Kuipers-Rietberg, “tante Riek”	25
Fredrik (Frits) Slomp, “Frits”	30
Jacoba van Tongeren	35
Falsificaties, gewapend verzet en sabotage	43
Willem Johan Cornelis (Willem) Arondéus	45
Frieda Belinfante	55
Johannes Arnoldus (Jan) van Bijnen, “Frank”	63
Willem Anton Hendrik Cornelis (Pim) Boellaard	70
Jan Karel (Janka) en Gideon Willem (Gi) Boissevain	80
Hilbert van Dijk, “Arie”	86
Theodorus (Theo) Dobbe	93
Franciscus (Frans) Duwaer	100
Izaäk van der Horst, “Sjaak”	106
Johannes ter Horst	113
Dr. Gerrit Willem Kastein	121
Johannes Post	129
Reina Prinsen Geerligs	134
Jannetje Johanna (Jo, verzetsnaam Hannie) Schaft	138

Liepke Scheepstra, “Bob”	148
Johan Aaldrik (Han) Stijkel	158
Jan Thijssen	166
Leendert Marinus (Leendert) Valstar, “Bertus”	174
Gerrit Jan van der Veen	183
Illegale pers	197
Frans Johannes (Frans) Goedhart	199
Willem Pieter (Wim) Speelman	207
Spionage	215
Pierre Louis baron d’Aulnis de Bourouill	218
Garrelt Andreas en Jan Hendrik van Borssum Buisman	224
Brunita Josepha (Jos) Gemmeke	233
Hubertus Mattheus Gerardus (Huub) Lauwers	242
Jan de Rooij	249
Organisatie	259
Jacobus Johannes Wilhelmus (Sjaak) Boezeman	260
Jhr. mr. dr. L.H.N. (Louis) Bosch ridder van Rosenthal	266
Johanna Maria (Joke) Folmer	274
Walraven van Hall	285
Tegenmaatregelen en moeilijkheden	295
Conclusie	297
Verantwoording en dankwoord	299
Illustratieverantwoording	303
Literatuur	305
Personenregister	313

Het Nederlandse verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog

De personen die in dit boek ter sprake komen, waren tijdens de Tweede Wereldoorlog voornamelijk op de volgende terreinen actief:

- 1) hulp aan onderduikers
- 2) falsificaties, gewapend verzet en sabotage
- 3) illegale pers
- 4) spionage
- 5) organisatie

De personen zijn onderverdeeld in de betreffende categorieën. De categorie 'illegale pers' is klein, maar personen als Willem Aron-déus, Jos Gemmeke en Gerrit Jan van der Veen hebben zich hier ook mee bezig gehouden. Hetzelfde geldt voor de categorie 'hulp aan onderduikers'. Meerdere personen die niet in deze categorie staan, zoals Hilbert van Dijk, Izaak van der Horst en Johannes Post, hebben naast gewapend verzet ook intensief hulp geboden aan onderduikers. De indeling is niet rigide bedoeld, de activiteiten van de verzetsmensen zijn vaak zo veelzijdig dat ze raakvlakken hebben met meerdere categorieën.

Het prille begin

Door de geografie van Nederland, het vlakke en overzichtelijke landschap, dat, met uitzondering van een paar gebieden, uitstekend voor de bezetter bereikbaar was, kreeg het verzet naarmate de oorlog vorderde een ander karakter dan in de andere Europese landen die door Duitsland bezet waren. In de eerste periode na de capitulatie van het Nederlandse leger, toen de Duitse bezetting een feit was geworden, heerste er in Nederland vooral verslagenheid. Nadat Duitsland op 1 september 1939 Polen was binnengevallen, waren op 9 april 1940 Noorwegen en Denemarken aan de beurt; in een gelijktijdige aanval werden beide landen aangevallen en overrompeld. Amper een maand later vielen de Duitsers Nederland binnen, terwijl het – om met de woorden van koningin Wilhelmina te spreken – een ‘stipte neutraliteit’ in acht had genomen. Het totaal onverwachte vertrek van de koningin en de ministers kwam als een onaangename verrassing voor de achtergebleven bevolking.

Naast verslagenheid heersten er ook angst en vertwijfeling, omdat men vreesde wat de toekomst zou brengen; anderen voelden haat en vastberadenheid om niet het hoofd te buigen voor de Duitse overheersers. Slechts een heel klein groepje was van meet af aan bezig om met daden aan te tonen dat ze zich zouden verzetten tegen de Duitse overheersing. Voorbeelden hiervan zijn

Bernardus IJzerdraat, die op 15 mei 1940 zijn eerste illegale stencil *Geuzenactie* verspreidde; Theo Dobbe, die in de zomer van 1940 wapens en munitie kocht; en de communistische CPN, die vrijwel meteen ‘ondergronds’ ging, evenals de RSAP van Henk Sneevliet. Ook keerde 90 procent van de Nederlandse koopvaardij schepen niet terug naar Nederland, omdat ze weigerden in dienst van de Duitsers te varen.

Op het eerste gezicht leek de bezetting mee te vallen. Er vonden geen arrestatiegolven plaats en de Joden werd niets in de weg gelegd, al hadden de duizenden Duitse Joden die zich als vluchtelingen in ons land bevonden weinig illusies; zij wisten waar het totalitaire nationaalsocialistische regime toe in staat was en waar het voor stond. Een groot deel van de bevolking dacht dat de strijd gestreden en de oorlog voorbij was, maar die was juist begonnen! Het zou onmogelijk blijken om ‘gewoon’ door te leven; voor iedereen zou de oorlog voelbaar worden. Langzaamaan zouden anti-Joodse maatregelen worden doorgevoerd, met het doel de Joden definitief uit de samenleving te laten verdwijnen. Ook zou geprobeerd worden om alle onwelgevallige elementen in de samenleving die een gevaar voor het nationaalsocialisme vormden te elimineren.

De eerste uitingen van verzet vonden vooral op papier plaats. De gelijkschakeling van de Nederlandse pers, die vergiftigd raakte met een eenzijdige berichtgeving, was veel mensen een doorn in het oog. Het gevolg was dat men illegale pamfletten en brochures begon te verspreiden, sommige zelfs op een openlijke manier, zoals de brochure van dr. J. Eijkman, directeur van de AMVJ (Amsterdamse Maatschappij voor Jongemannen) in Amsterdam: zijn brochure was gewoon in de winkel verkrijgbaar. Anderen kozen direct voor een voorzichtigere manier van werken, zoals Frans Goedhart, die onder het pseudoniem Pieter 't Hoen in juli 1940 nieuwsbrieven begon te vervaardigen.

De eerste verzetsgroepen die een gewapend karakter hadden, waren met name afkomstig uit het voormalige Nederlandse leger. Deze oorlogsveteranen, die al dan niet in actie waren gekomen,

zagen voor zichzelf een taak weggelegd. Hun bedoeling was om na het spoedig verwachte vertrek van de Duitsers de orde te handhaven, totdat de regering was teruggekeerd. Het leek in niets op wat vandaag de dag wordt beschouwd als het gewapende verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog; dat zou pas in 1943 echt vorm krijgen. De manier waarop deze groepen te werk gingen was – achteraf gezien – amateuristisch en onvoorzichtig, maar er was geen referentiekader voor dit soort verzetswerk; het was plat uitgedrukt een kwestie van ‘al doende leert men’. Het heeft veel menselijke slachtoffers gekost binnen organisaties als de Ordedienst en de Oranjewacht. Een eerste collectieve uiting van onvrede vond plaats op 29 juni 1940, de verjaardag van prins Bernhard. Die dag, die bekend werd als Anjerdag, staken veel Nederlanders een anjer in het knoopsgat van hun jasje om daarmee op een geweldloze manier te protesteren tegen de Duitse bezetting. De omvang van het protest kwam voor de Duitsers als een verrassing en er werden strafmaatregelen getroffen; zo werd generaal Winkelman in krijgsgevangenschap weggevoerd en mochten kranten voortaan de namen van het Koninklijk Huis niet meer vermelden. Toen twee maanden later, op 31 augustus, Wilhelmina jarig was, bleef een soortelijke uiting van protest uit. De strafmaatregelen hadden dus succes gehad. Op 26 november 1940 protesteerde professor R.P. Cleveringa aan de Universiteit van Leiden openlijk tegen het gedwongen ontslag van zijn Joodse collega en andere Joodse hoogleraren. Studenten kopieerden zijn rede en verspreidden deze bij andere universiteiten. Uiteindelijk zou de Leidse universiteit gesloten worden. Ruim twee maanden eerder, op 16 september 1940, had de heer N.H. de Graaf, leider van de Sociale Jeugddienst, onderdeel van het ministerie van Sociale Zaken, vrijwillig zijn ontslag ingediend omdat hij had gehoord dat de zogenoemde ariërparagraaf binnenkort zou worden ingevoerd; als belijdend christen kon hij zich daar om principiële redenen niet mee verenigen. Tegen zijn ambtenaren zei hij: ‘Het zal u duidelijk zijn dat, waar dit mijn diepste overtuiging uitmaakt, ik voor God en mijn geweten nooit kan medewer-

ken aan de toepassing van bovengenoemde maatregel. Dat ik ook als Nederlander meen zo te moeten handelen, vindt zijn oorzaak in mijn overtuiging dat het Evangelie, zeker sedert onze vrijheidsstrijd onder Willem de Zwijger, onlosmakelijk met ons volk verweven is, zodat deze houding ten opzichte van het Joodse volk ook bij anders georiënteerde Nederlanders gemeengoed is geworden.'

Het slechte en moeizame contact met de regering in Engeland is voor het Nederlandse verzet met name in de eerste oorlogsjaren een flinke bron van irritatie geweest. Frans Goedhart zei hierover na de oorlog:

Wij brachten alle mogelijke gegevens bij elkaar, boorden allerlei relaties aan en op een gegeven ogenblik waren wij in de positie dat wij over zulk uiteenlopend, en niet oninteressant, materiaal beschikten, dat wij het gevoel kregen: er moet een verbinding komen met "de overkant", want wanneer wij naar Radio Oranje luisterden, kon men constateren, dat men in Londen zeer slecht op de hoogte was; op de voor de bevolking meest trieste ogenblikken kon men een uitzending horen over een voetbalwedstrijd tussen een Engels en een Nederlands elftal of iets dergelijks; kortom, de hele stijl, de hele stellingname van Radio Oranje leek ons zo irreëel, zo weinig gefundeerd, zo slecht geïnformeerd, en zo weinig adequaat aan de ernstige toestand in ons land, dat wij het gevoel kregen, dat het dringend nodig was om de overkant beter in te lichten. Wij gingen dus zoeken naar wegen om contact met de overkant te krijgen, want uit alles bleek, dat de Nederlandse regering in Londen slecht ingelicht moest zijn.

Hier moet wel aan worden toegevoegd dat de Nederlandse regering zelf ook goed beseftte dat contacten met Nederland onmisbaar waren, en het werd ook geprobeerd die op poten te zetten. Zo werd Lodewijk van Hamel op 27 augustus 1940 als geheim agent boven Nederland gedropt met de bedoeling om verbindingen met Engeland tot stand te brengen. Hij slaagde in zijn opdracht, al werd hij

in een poging terug te keren naar Engeland gearresteerd, berecht, ter dood veroordeeld en op 16 juni 1941 gefusilleerd. In de loop van de oorlog zou het droppen van geheim agenten in tientallen gevallen een drama worden; zij vielen ten prooi aan het *Englandspiel*.

In februari 1941 vond er in Nederland een unieke staking plaats. Op 22 februari werden tijdens razzia's in Amsterdam 427 Joden gearresteerd en weggevoerd naar Mauthausen. De CPN, die al zat te broeden op een staking, greep de razzia aan als een gelegenheid om door te zetten. De data werden bepaald op 25 en 26 februari 1941. Op 25 februari was rond het middaguur een algehele staking in Amsterdam een feit, en veel andere steden volgden. De staking werd met geweld neergeslagen; er vielen negen doden en 24 zwaargewonden. Drie organisatoren van de staking werden samen met vijftien Geuzen gefusilleerd. Het vormde voor Jan Campert de aanleiding om zijn gedicht 'Het lied der achttien dooden' te schrijven. De Februaristaking van 1941 was de enige keer tijdens de Tweede Wereldoorlog dat een bevolkingsgroep, waar ook ter wereld, openlijk protesteerde tegen de Jodenvervolging.

Hulp aan onderduikers

Een nieuw fenomeen tijdens de oorlog was het nu alom bekende onderduiken. Aan het begin van de bezettingstijd was dit nog vrijwel niet aan de orde, maar in de jaren die volgden zou de onderduik langzaamaan op gang komen en uiteindelijk resulteren in circa 350.000 onderduikers, onder wie 25.000 Joden, zo heeft het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) uitgerekend. Toen op 1 januari 1942 de Nederlandse Arbeidsdienst verplicht werd gesteld voor iedereen tussen de 18 en 23 steeg de behoefte aan onderduikadressen aanzienlijk. Her en der bestonden groepen die zich bezighielden met het plaatsen en verzorgen van onderduikers, maar met name de Landelijke Organisatie, vaak afgekort tot LO, zou hier uiteindelijk een voorname rol in spelen.

In de loop van 1942 ontmoette Helena Kuipers-Rietberg dominee Frits Slomp, beiden waren gereformeerd. Het plan was om actief op zoek te gaan naar onderduikadressen voor mensen die er zelf geen konden vinden, en waar nodig ook ondersteuning te bieden. Dankzij het pionierswerk van Slomp groeide de organisatie aanzienlijk en overal in het land werden afdelingen opgezet. Al deze afdelingen stuurden vertegenwoordigers naar de landelijke 'beurs', waar onderduikers werden 'uitgewisseld', en waar de daarbij behorende zaken werden besproken en zo veel mogelijk geregeld. De vruchten van Slomps pionierswerk werden steeds beter

zichtbaar en de organisatie begon gestaag te groeien. In de loop van 1943 werd er een landelijke dekking bereikt.

Ook andere organisaties, zoals de Groep 2000 van Jacoba van Tongeren, hielden zich intensief bezig met hulp aan onderduikers. Naarmate de oorlog vorderde, intensiverde de Jodenvervolgning, en op 15 juli 1942 vertrok in Westerbork de eerste trein vol Nederlandse Joden richting Auschwitz. Er was een begin gemaakt met het deportatieproces richting vernietigingskampen, dat pas ruim twee jaar later, op 13 september 1944, zou eindigen. Tot die tijd zou er wekelijks een trein vertrekken naar Auschwitz of Sobibor. Uiteindelijk zou ongeveer driekwart van de Joodse bevolking, ruim 100.000 mensen, de dood vinden. Deze intensivering van de Jodenvervolgning had als consequentie dat het aantal onderduikers dat geplaatst moest worden bleef stijgen. Aan het helpen van de Joodse medemens tijdens de oorlog kleefden zo veel gevaren dat zelfs het Nationaal Steunfonds, mede onder leiding van Walraven van Hall, deze hulpverlening gescheiden hield van de ‘reguliere’ financiële hulp aan onderduikers.

Drie maatregelen van de bezetter deden het landelijke aantal onderduikers explosief stijgen. De eerste maatregel was de verplichte Arbeitseinsatz (verplichte tewerkstelling ten dienste van de Duitse oorlogsindustrie), die in 1942 begon. De tweede maatregel was de loyaliteitsverklaring die Nederlandse studenten in maart 1943 moesten ondertekenen; circa 85 procent weigerde dit. Toen als tegenreactie een paar duizend studenten werden weggevoerd naar Duitsland, dook de rest onder. Met het universiteitsleven tijdens de bezetting was het definitief gedaan. De derde maatregel was de bekendmaking ‘dat de leden van het voormalige Nederlandsche leger terstond opnieuw in krijgsgevangenschap worden weggevoerd’, die door Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden, General der Flieger Friedrich Christiansen op 29 april 1943 werd uitgevaardigd. Tienduizenden voormalige militairen doken al dan niet samen met hun gezin onder.

Het verzet hielp de onderduikers naar hun beste kunnen, en

daarbij stelden ze belangeloos hun leven in de waagschaal. In dit verband moeten ook de mensen genoemd worden die hun huis openstelden voor onderduikers; bij ontdekking zouden ook zij hun leven kunnen verliezen. In enkele dieptrieste gevallen zorgden moeilijke onderduikers voor levensgevaarlijke omstandigheden en moest het dramatische besluit worden genomen om ze te doden. Bijna vijftig jaar na de oorlog kreeg de heer H. Boeve, leider van het plaatselijk verzet in Oldebroek, deze vraag voorgeschied:

Op de vraag of er ook lastige onderduikers waren, ja zo lastig dat er maar één oplossing overbleef: standrechtelijke executie, valt er een diep stilzwijgen. Je kunt gewoon voelen dat Boeve moeite heeft om deze zaak te willen beantwoorden, liever van onderwerp zou willen veranderen. Omwille van de geschiedenis geeft Boeve schoorvoetend toe dat in de LO-geschiedenis van Oldebroek helaas een jong onderduikersechtpaar zonder kinderen door het verzet standrechtelijk geëxecuteerd is. Het jonge echtpaar van even in de twintig was ondergebracht in een arbeiderswoning in Oldebroek. Al vrij spoedig bleek dat deze mensen geen genoegen namen met hun lot. Ze vertikten het eenvoudig om in hun schuilplaats te blijven, met alle gevolgen van dien. Regelmatig werden ze tot de orde geroepen. In plaats van een toontje lager te zingen begonnen ze te dreigen dat ze de boel zouden verraden wanneer ze hun zin niet kregen. Voor het verzet was er toen nog maar één oplossing: executie. Een beslissing die overigens in doodsnood genomen werd. Aanvankelijk probeerde men de opstandige mensen te vergifigen door vergif in een chocolaatje te stoppen. Dit plan mislukte, daar ze toen reeds argwaan koesterden en de chocolaatjes weigerden. Korte tijd later werden beiden uit hun schuilplaats geroepen met de mededeling dat ze in Epe een nieuwe verblijfplaats zouden krijgen. Tijdens de wandeling naar Epe werden beiden in de bossen doodgeschoten. Een zwarte bladzijde in de verzetsgeschiedenis van Oldebroek. Boeve: 'Later ga je

je natuurlijk afvragen: was dat nu nodig geweest, was er echt geen andere oplossing? Maar dat is nakaarten. Toen de beslissing werd genomen was het noodweer. Honderden mensenlevens stonden op het spel.'

Dit voorbeeld toont aan voor welke onvermoede problemen verzetsmensen konden komen te staan. Met de gevolgen van beslissingen die genomen moesten worden, konden honderden mensenlevens zijn gemoeid.

NAAM **Hendrik (Henk) Dienske**

GEBOREN 30 juni 1907

OVERLEDEN 16 februari 1945

ACTIVITEITEN Hulp aan onderduikers

De beoordeling van zijn toenmalige majoor op 8 juni 1940 bevatte al de nodige kenmerken voor toekomstig verzetswerk: ‘Gedrag – zeer goed, ijver – zeer goed, geschiktheid als aanvoerder – zeer goed, karaktereigenschappen – ernstig en gevoelig’, en als vermeldenswaardige bijzonderheid schreef deze majoor erbij: ‘Heeft veel voor anderen over.’ Met name dit laatste bleek ook duidelijk in de jaren die volgden.

De enorme omvang van Dienskes verzetswerk is moeilijk te duiden. In 1939 was Henk Dienske als reserve-eerste luitenant van het Wapen der Artillerie gemobiliseerd in Rotterdam. In het normale leven was hij procuratiehouder bij een handelsonderneming. Daar was hij op 14 mei getuige van het verwoestende bombardement op de historische stad. Na ongeveer twee weken krijgsgevangene te zijn geweest werd hij weer vrijgelaten. Vrijwel direct daarna begonnen zijn verzetsactiviteiten, waarbij volgens *Het Grote Gebod*, het gedenkboek van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers en Landelijke Knokploegen, ‘onze geestelijke vrijheid zijn sterkste stimulans’ was. Aanvankelijk zocht Dienske steun bij zijn voormalige medesoldaten, maar al gauw ontplooidde hij zijn activiteiten in Amsterdam, waarbij hij voornamelijk gebruikmaakte van zijn kerkelijke en politieke netwerk, maar ook van zijn contacten binnen het schoolbestuur van de Dr.

J.C. de Moorschool. Onder de schuilnaam 'De Ridder' was hij in deze periode een 'coördinerende factor van illegaal Amsterdam'. Toen de Jodenvervolging in Nederland langzaam structurele vormen aannam begon Dienske met de (her)plaatsing van voornamelijk Joodse onderduikers en regelde hij tevens de administratieve en praktische zaken die voor onderduikers nodig waren om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Hoewel hij zijn eigen verzetsgroep had, werkte hij daarnaast nauw samen met andere organisaties in de hoofdstad.

In september 1942 kwam hij in contact met Jacoba van Tongeren, met wie hij spoedig een intensieve samenwerking opzette. Van Tongeren schrijft hierover in haar memoires: 'Ik zie Henk Dienske elke dag, altijd op een andere plaats. Ik ben zijn directe koerierster en secretaresse. Voor hem reis ik alle dagen door het land om nieuwe contacten te leggen of oude weer op te nemen en daarvoor de LO-faciliteiten te verkrijgen.' Deze intensieve samenwerking met Groep 2000 hield Dienske gescheiden van zijn werk met de LO. Binnen de LO wist men niet van deze nauwe contacten, maar men profiteerde er bijzonder van. Toen hij gearresteerd werd, was men naarstig op zoek naar de 'geheimzinnige koerierster' of de 'Bonnenkoningin'. Dankzij de professionele opstelling van Dienske kon Groep 2000 betrekkelijk onopgemerkt haar illegale activiteiten uitvoeren. Met zijn wegvallen kostte het Groep 2000 moeite om weer in contact te komen met de LO.

In mei 1943 kwam Dienske in contact met Teus van Vliet, een van degenen die aan de basis van de LO stonden. Dit was het begin van zijn intensieve samenwerking met deze organisatie. Hij zorgde via ambtenaren uit Amsterdam, zijn contacten binnen *Trouw* en een groep vervalsers voor vervalste documenten. Op 19 oktober 1943 ontkwam hij aan arrestatie doordat hij een vergadering in Hoorn niet bezocht.* Op maandag 15 november 1943 kreeg hij

---

* Zie elders in het boek voor een beschrijving van de LO bij Frits Slomp, bladzijde 30.

de verantwoordelijkheid voor de financiën toegewezen. Ook toen hij in januari 1944 een zware griep kreeg bleef hij stug doorwerken; vergaderingen werden aan zijn ziekbed gehouden. Terwijl hij ziek op bed lag werd besloten dat hij provinciaal leider van Noord-Holland zou worden. In deze periode richtte hij, samen met anderen, onder aanvoering van Walraven van Hall, ook De Kern op, een samenwerkingsverband tussen verschillende verzetsorganisaties waarin allerlei uiteenlopende kwesties werden besproken. Hij bleef er met niet-aflatende inzet voor zorgen dat het contact tussen de vele verschillende organisaties die hij kende in stand gehouden werd. Kort voor zijn arrestatie bedroeg het aantal bonkaarten dat hij verzorgde ruim 18.000 stuks, een enorm aantal, en men heeft zich herhaaldelijk afgevraagd hoe iemand dit alleen kon coördineren.

In februari 1944 werd Cornelis Wagenaar uit Noord-Holland, een kennis van Dienske, door de SD gearresteerd. Op donderdag 20 april ontving Dienske een telefoontje van een jonge vrouw die beweerde de dochter van Wagenaar te zijn. Ze zei dat in vuil wasgoed van haar vader een boodschap voor Dienske was gevonden. Hij maakte een afspraak om haar die middag te ontmoeten in een café bij het Spui. Een kwartier daarvoor nog had hij een afspraak met Jacoba van Tongeren. Aangekomen bij het café werd hij gearresteerd door Sturmscharführer Emil Rühl, terwijl hij zijn aktetas vol illegaal materiaal bij zich droeg. Hij bleek te zijn verraden door de toen tweeëntwintigjarige Sonja van Hesteren uit Hengelo.**

** Sonja van Hesteren (geboren 17 oktober 1921) werd na de oorlog veroordeeld tot twaalf jaar gevangenschap (later teruggebracht naar negen, waarvan acht daadwerkelijk uitgezeten) en haar werd de Nederlandse identiteit ontzegd. In 1953 kreeg zij deze terug. Tijdens haar gevangenschap schreef ze briefjes aan de moeder van Henk Dienske, waarin ze haar excuses aanbod. Deze schreef terug dat ze haar had vergeven, maar geen behoefte had aan een persoonlijke ontmoeting. Op 24 januari 2002 overleed Van Hesteren op tachtigjarige leeftijd.

Zijn arrestatie veroorzaakte een schokgolf onder de verzetsmensen met wie hij samenwerkte. Wekenlang waren zij ongerust dat hij zou bezwijken onder martelingen, terwijl hij afwisselend in de Weteringschans in Amsterdam en Kamp Amersfoort gevangen werd gehouden. Die angst voor martelingen bleek ongegrond. Dienske sprak perfect Duits en wist SS-Sturmbannführer Willy Lages te wijzen op zijn militaire plicht medemilitairen niet te mishandelen.***

Omdat hij tijdens zijn arrestatie ongewapend was, nooit had deelgenomen aan het gewapend verzet en daar ook niet mee in verband kon worden gebracht, werd Dienske niet ter dood veroordeeld. Tijdens zijn detentie in de Weteringschans werden twee overvallen op de gevangenis gepleegd om hem en anderen vrij te krijgen. Beide keren werd zijn vrouw op het allerlaatste moment door het verzet gewaarschuwd, zodat ze samen met haar kinderen uit voorzorg naar een ander schuiladres kon vertrekken. De eerste overval werd in de nacht van 1 op 2 mei 1944 uitgevoerd door de groep van Gerrit Jan van der Veen, de tweede in de nacht van 14 op 15 juli door de groep van Johannes Post. Hoewel Dienske tijdens zijn gevangenschap briefjes en boodschappen naar buiten wist te smokkelen bleef onbekend wat hij van deze overvallen heeft meegekregen. Tijdens laatstgenoemde overval werd een aantal van de gevangenen die bevrijd hadden moeten worden in een ander deel van de gevangenis met handen en voeten aan de bedden geketend. Of dit ook met Dienske is gebeurd is niet bekend.

Kort na de overvallen werd hij overgebracht naar de beruchte bunker in Vught. Op Dolle Dinsdag, 5 september 1944, volgde overplaatsing naar concentratiekamp Sachsenhausen, en uiteindelijk kwam hij terecht in Helmstedt, in KZ Helmstedt-Beendorf, een zogenoemd *Außenkommando* van concentratiekamp Neuengamme. Hij werd tewerkgesteld in de zoutmijnen bij het concen-

---

*** Mondelinge mededeling van de heer Job Dienske, zoon van Henk Dienske, tijdens ons gesprek in september 2017.

tratiekamp. Daar moesten mijngangen en tunnels geschikt worden gemaakt voor een ondergrondse fabriek voor wapenmateriaal. Het was zwaar sjouwen met bouwmaterialen. Dienske fungeerde als voorman. Zijn medegevangenen prezen het positivisme en vertrouwen die hij uitstraalde; hij was een steunpilaar voor hen. Ook in het concentratiekamp bleek zijn ijver. Hij werkte ondanks opmerkingen van zijn medegevangenen dikwijls harder dan van hem geëist werd. Zijn ijver was niet bedoeld om het Duitse oorlogsapparaat te helpen, maar om zijn medegevangen te ondersteunen en te ontzien. Begin februari 1945 kreeg hij diarree, die een gevolg van dysenterie bleek te zijn. Op 16 februari 1945 overleed hij.

In naoorlogse publicaties spreken zijn voormalige verzetscollega's of medegevangenen collectief met buitengewoon veel respect over de persoon Henk Dienske. Zijn onvermoeibare werkkraft, in combinatie met zijn christelijke principes en zijn betrouwbaarheid en vasthoudendheid in voor- en tegenspoed, wordt geroemd als een verbindende factor tussen diverse verzetsorganisaties, en in het laatste stadium van de oorlog tussen zijn medegevangenen. Jacoba van Tongeren schreef in haar memoires:

Henk Dienske was naast een krachtige ook een buitengewoon be-minnelijke persoonlijkheid en de ziel van alle verzetswerk. Bijna bovenmenselijk was zijn werkkraft en uithoudingsvermogen. Groot zijn trouw aan het Vaderland en het gevoel voor zijn medewerkers. Naast al zijn werkzaamheden vond hij toch altijd nog tijd voor een persoonlijk woord of het bewijzen van een kleine attentie. Zelf was hij al ruim anderhalf jaar ondergedoken toen hij werd gearresteerd en hij wist wat het wilde zeggen opgejaagd te zijn. Van hem en zijn vriend Jan Holm heb ik geleerd wat het wil zeggen in 's lands dienst te zijn. Ik zal steeds in dankbaarheid terugzien op deze tijd en mijn contact met deze personen: Gerrit Jan van der Veen, Henk Dienske en Jan Holm zijn namen die toebehoren aan de voormannen van het verzet die om hun daden en om hun persoon door ons nooit vergeten zullen worden.

Bijzonder is dat Jan-Willem Dienske, kleinzoon van Henk Dienske, in 2017 rector werd van het Gerrit van der Veen College in Amsterdam. Straat en schoolgebouw werden na de oorlog vernoemd naar Gerrit Jan van der Veen, de man die geprobeerd had Henk Dienske te bevrijden. Waar ooit Willy Lages zetelde met zijn Sicherheitsdienst heeft nu een Dienske zijn directiekamer.

Verzetsstrijders en de weerstand tegen de bezetter in 1940-1945

Na de bevrijding ontstond het beeld dat de Nederlandse bevolking zich in de Tweede Wereldoorlog op grote schaal tegen de bezetter had geweed. Nu overheerst het idee dat de Nederlanders zich braaf aanpasten en de Duitsers daarmee zeer van dienst waren. Beide visies doen geen recht aan de tienduizenden die zich op alle mogelijke manieren tegen de Duitsers hebben verzet, en daar vaak voor betaalden met hun leven.

Egbert van de Schootbrugge geeft in *De Tweede Wereldoorlog en het verzet* een kennismaking met de kopstukken van het Nederlandse verzet in woord en beeld. Zij waren onder andere actief in het gewapende verzet, bij de hulp aan onderduikers, bij de illegale pers, als geheim agent en bij de praktische organisatie van het verzet. Zij toonden grote moed en namen enorme risico's, maar ook zij waren niet onfeilbaar.

Het aantal verzetsmensen in dit boek is beperkt, maar het zijn stuk voor stuk iconische figuren die symbool staan voor duizenden anderen. Dit boek is niet bedoeld om de helden te verheerlijken, maar wel om stil te staan bij buitengewone daden van gewone mensen.

Egbert van de Schootbrugge is freelance onderzoeker. Hij vertaalde en redigeerde boeken als Richard Overy's *De Tweede Wereldoorlog* en *Het dagelijks leven in de Tweede Wereldoorlog*.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

ISBN 978-94-0191-202-0 NUR 680

9 789401 912020